ԱԿԼՑՑԻՆԵՐՈՒ ՆԱԽԱԲԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

1· ԱԿԼՑԱՑԻ ՆԱԽԱԲԱՐՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ակէացի նախաբարուեթեան ծագումի մասին Մ. Խորենացի կ'արտայայտուի՝ «Նոյնպէս եւ զկորդուացիս, զԱնձեւացիս, զԱկէացիս ի նոյն զաւառաց» (Պատմ. Հայոց, Վենետիկ 1881, էջ 177· հմմտ. եւ Վարդան Արեւելցի, Պատմ. Հայոց, Վենետիկ 1862, էջ 81)։ Սակայն այնպէս կ'երեւայ թէ Ակէացիները ուրարտական սերունդէ ըլլան եւ Ակէացի պէտք է նոյնացնել Ակուանի հետ (Բասմաճեան Կ., Իսկական Պատմութիւն Հայոց, Կ.Պ. 1914, էջ 56 եւ Քաուսնի Ե., Նախահայկական Հայաստան, Պէյրութ 1950, էջ 448)։

2· ԱԿԼՑԻՆԵՐՈՒ ԲՆԱՒՋՆ ՈՒ ԱՍՏԻՃԱՆԸ

Մինչ Խոսրովեան–Ներսէսեան 400 բարձերուն մէջ Ակեայք չաս վերջերը կը յիշուին, Գահնամակին հայ նախարարութիւններու չարքին մէջ Ա. օղակը կը կազմեն (Մեսրոպ Երիցու Վարք Ս. Ներսէսի Պարթեւի, Սոփերք Զ. Վենետիկ 1853, էջ 35 եւ Ալիշան, Այրարատ, Վենետիկ 1890, էջ 429 եւ 431)։ Անոնք հայ բանակին կու տային 300 այր պատերազմող (Ալիշան, անդ, էջ 424—425, տախտակ)։

3· ԱԿԼՑԻՆԵՐՈՒ ԵՐԿԻՐԸ

Վասպուրականի Արտազ գաւառին կից է Ակէ գաւառը, որ չաս փոքր եղած է եւ յատկապէս Արտազի հետ միացած՝ մէկ գաւառ կազմած։ Անոր քաղաքներու եւ գիւղերու մասին չաս դղրդն տեղեկութիւններ հասած են (Իճճեան Հ. Ղ., Ստորագրութիւն Մեծին Հայոց, Վենետիկ 1822, էջ 201 եւ Հիւրման Հ., Հին Հայոց տեղւոյ անուններ, Վիեննա 1907, էջ 219 եւ 224)։

Եպիսկոպոսներէն կը յիշուի Հոռոմանոս, 554ին (Գիրք Թղթոց,, Տփղիս 1901, էջ 70)։ Ուստի կ'երեւայ թէ Ակէ Ջ. գաւառն կարեւոր նշանակութիւն ստացած է, ոչ միայն ունեցած է իր իշխանն ու գօրքը, այլ եւ թեմ եղած է սեպհական եպիսկոպոսով (Ակինեան Հ. Ն., Եղիշէ վարդապետ եւ իր պատմութիւնն Հայոց պատերազմին, Վիեննա 1936, էջ 330)։ Ակէացիներու եպիսկոպոսութիւնը Ս. Լուսաւորչէն հաստատուած կ'ականգնի (հմմտ. Ուխտանէս, Պատմ. Վարդապետաց 1871, էջ 100)։

ԱԿԼՑԻ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԸ

Ակէացիները չաս ուշ պատմութեան բեմին վրայ երեւան կու գան։

Մինչ ուխտապահ եւ կրօնի հաւատարիմ Ակէացիները Վարդան Մամիկոնեանի հետ Արտազ կը փութան Աւարայրի դաշտին վրայ հաւաքի ու հայրենիքի համար արիւնարբու պատերազմելու (Եղիշէ, Պատմ. Վարդանանց պատերազմին, Վենետիկ 1893, էջ 186), «Իշխանն Ակէայ Ընջուղ անուն» Վասակ Սիւնիի համամիտ է եւ համագործակից (անդ, էջ 173)։ Հետաքրքրական է որ Ղ. փարպեցին Ակէացի անունն անգամ յիշատակած չէ։

Դարերը կը սահին ու կ'անցնին եւ ահա կը տեսնուին ԳԷՈՐԳ ԱԿԷԱՑԻ. որ մարտիրոսական մահով իր կեանքը կը կնքէ (Թ. Արծրունի, Պատմ. տանն Արծրունեաց, Կ.Պ. 1852, էջ 157), եւ ՎԱՍԱԿ, որ Գուրգէն Արծրունիի բանակին մէջ քաջարար կը մարտնչի Արեան լիճի մօտ, Բուղպայ օրով, Ը. դարուն։ Հայերը պատերազմը թէեւ կը չահին, բայց իրենց յաղթութենէն չեն կրնար օգտուիլ եւ քիչ վերջ Գուրգէն չղթայակապ կ'ուղարկուի Սամառա (իսկ Բուղպայ 855ին Հայաստանէն կը հեռանայ)։ Թովմաս Արծրունիին «Եւ Ակէացիքն եւ Վասակ» յոգնակի ձեւը նկատի ունենալով կը խորհիմ՝ թէ Ակէացի իշխանի մը կամ իշխաններու անուն լուսած է եւ կամ պակաս կայ։ Նաեւ կը կարծեմ թէ կարելի է լրացնել «Ձիսէ»ով, որ կամ լուսած եւ կամ ճշտագոյնս չվիթութեամբ յառաջ դրուած՝ Ընարունելք նախաբարութեան կցուած։ Գուցէ կարելի է նմանապէս Թադէոսի եւ նոյն իսկ Շերեփի անուններէն յուշելով (անդ, էջ 164)։ կարելի է նմանապէս խորհիլ որ Վասակ ուրիշ տոհմէ է եւ Ակէացիներու իշխաններու անուններէն զանց առնուած են։

ՅԻՍԻ հայրենասէր ու աներկիւղ զօրավար է։ «Եւ եկին տալ պատերազմ ընդ ամբոխին Վան քաղաքի եւ զի ի գնալ Աշոտի թագաւոր եւ զպատրաստութիւն պատերազմողացն մարտի ամբոխին հաւատացեալ էր ՅԻՍԻ եղբօր Թադէոսի, որոց Շերեփայ որդիքն անուանէին, ի յԱկէացի տոհմէ, քաջամարտիկք եւ հմուտք պատերազմողական յարդարմանց եւ եւսն պատերազմ անդ զաւուրս Լ. եւ ոչ կարացին տանուանել, այլ զպարտութիւն քան զյաղթութիւն յինքեանս ձգէին ի

ձեռանէ Յիսէի, մինչ պակասել պատրաստութեան բերդին, մանաւանդ ջրոյն սակաւութեան; որք յակամայ կամս լքին զմարտն եւ ցածուցին զպատերազմն եւ եսուն զամբոխն ի Գագիկ» (անդ, էջ 262—263)։

Շերեփ անունը կամ յորջորջանքը միայն Ակէացի զօրավարներու յարաբերութեամբ կը յիշուի։

Շերեփի միւս որդին է ԹԱԴԷՈՍ, որ ուրիշ քանի մը իշխաններու հետ «Տեսեալ... անտանելի մեծալով առ դիպուածս, զոր ինչ գործեաց Ապուսմրուան ելին գնացին առ Աւոմ որդի մեծին Գուրգենայ յամուրն կանգուար պահանել զելս իրացն...։ Սոքա ամենեքին աղիւս եւ ընտանեօք իւրեանց եւ գՀայրենիս իւրեանց թողին ի վերայ մաբմոութեամբ Հայոց Թագին Դերանկին...»։ Անոնք գերազան կը համարին պանդխտութեան մէջ չորարեկ հաց ծամել եւ կարօտ տատապիլ քան թէ բանակ մէջ տեսնել իրենց իշխանին որդիները, որոնց «Սրտի մտօք է մանկութենէ գհարկս ծառայութեան հատուցեալ էին» (անդ)։

Թադէոս իր քաջութեամբ մեծ անուն ու հռչակ կը վայլէ՝ «Յայնժամ ամբացեալ նահէր ի Շամիրամ բերդին Թադէոս անուն ի յԱկէացի տոհմէ, Շերեփայ որդի ծանուցեալ... Սա իրրեւ զկորիւն առիւծու ի մորեղ իւրում նահէր վարեալ... որ անապատաք հաւատով յառաջացաւ առ աւարառուին պատերազմի փութացեալ եւ ելեալ յամրական տեղւոյն սակաւաճեռն զաւրականաւն, որ պահէին զպահպանութիւն Շամիրամ բերդին եւ ալացեալ իրրեւ զարծիւ ի վերայ որոյ, պատահէին անհուն բազմութեան ի փայտահէտն գեօղ»։ Թադէոս բազմութենէ տակնուվրայ չէ եւ անձնական քաջութեամբ կը կռուի վախցող չէ եւ անձնական քաջութեամբ կը կռուի ու Թշնամին իր առջեւ ծունկի կը բերէ եւ «Խնդրեցին զապրուստ ի սրոյ քաջամարտիկ Թադէոսէ Շերեփեանն Թադէոսի» (Թ. Արծ., էջ 290—291)։ Այս յաղթութեամբ վասպուրական ժամանակ մը չունէ կ'առնէ։

Թադէոս կը զրուատուի իրրեւ միամիտ ու քաջասիրտ, որ «բազում գործս արութեան ցուցեալ ի պատերազմունս, պայծառ եւ երեւելի եղեալ փայլէր ի մէջ գօրաց Հայասանեայց։ Սա էր լի գործովք բարեաց, ի տուրս աղքատաց գուարթառատ սրտիւ, ժրաջան եւ փոյթ ի զարդ եկեղեցեաց, ընդունող զկրօնաւորսն եւ զաղքատս եւ զպանդուխտս որոց եւ այրեաց եւ հանգուցիչ տաճկաց աշխատելոց»։ Անոր լրտեսներ ներկայանալով կը պատմեն՝ «Ահաւասիկ զօրք այլազգեացն անցին յաշխարհն մեր յայսմ գիշերի անթիւ բազմութեամբ»։ Եւ ան անխռով ու հանգիստ իր բանակը կը հաւաքէ, հոգ չէ թէ սակաւ մարտիկներէ կազմուած եւ կը դիմէ Գեղարդայ դաշտը։ Թշնամին ահաբեկելով պարտութեան կը մատնէ։ Նաեւ չաս գերի կը բռնէ։

Գադիկ Արծրունին անոր արիութիւնը եւ գործը կը գնահատէ՝ «Բազում եւ երեւելի պարգեւօք չգեղացուցեալ նախապատուէ դյաղթող այրն Թադէոս» (Թ. Արծ., էջ 316—317)։ Արժանի էր գնահատութեան, զի անձ ու չահ մոռցած՝ հայրենիքի բարիքին նուիրուած էր անվերապահ։

Թադէոսի համածնունդ եւ կորովի եղբայրն է ՇԱՊՈՒՀ, որ հասու ըլլալով թէ Պարսկահայոց «գունահ»ը Մարզպետական մասն՝ արիւն կը հեղու եւ աւեր կը գործէ՝ «Ելեալ ի վերայ Պարսկահայոց գունհացն եւ անդ բազում նահատակութիւն քաջութեան ցուցեալ յորովհետ գերելոցն ընդարձակեաց, հանելով գաւարն ի ձեռաց նոցա» սակայն սրով գժբաղդաբար կը վիրաւորուի եւ ձուաչ գաւառ Գիւղիկ գիւղին մէջ կը մեռնի (անդ, էջ 291)։

Շերեփի այս երեք կորիւնները Թ. գաւրաւ չորրորդ քառորդին երեւան կու գան ու կը հեռանան։

Ակէացիները հայրենասէր եւ աներկիւղ իշխաններ եղած են։ Միայն Ընջուղ է՝ որ անոնց պատիւ չէ բերեր։

ԱՆՁԵՒԱՑԵԱՑ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՆՁԵՒԱՑԵԱՑ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Մովսէս Խորենացի կը վկայէ թէ Անձեւացեաց կամ Անձաւացեաց նախարարական տոհմը կը սկսի Վաղարշակ Արշակունիի օրով եւ անոր բարեհաճ կարգադրութեամբ՝ «Նոյնպէս եւ զկորդուացիս, զԱնձեւացիս եւ զԱկէացիս ի նոյն գաւառաց» (Պատմ. Հայոց, Վենետիկ 1881, էջ 177)։ Մխիթարեան պարագաները կը կրկնեն յետագայ պատմագիրները (այսպէս՝ Սամ. Ասողիկ, Պատմ. Տիեզ.

© National Library of Armenia